NISHOTIY IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI

Matkarimova Kamola Bekberganovna
Osiyo Xalqaro Universiteti
1-kurs O'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbari: **D. Xaqqulova**
Qabul qilindi: 06.01.2026
Ko'rib chiqildi: 07.02.2026
Tasdiqlandi: 09.02.2026
https://doi.org/10.5281/zenodo.21556019

Kalit so'zlar: Nishotiy, Alisher Navoiy, adabiy an'ana, mumtoz o'zbek adabiyoti, g'azal, ishq falsafasi, badiiy mahorat, vorislik.

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezis mumtoz o'zbek adabiyoti vakili Nishotiy ijodida Alisher Navoiy tomonidan shakllantirilgan adabiy-badiiy an'analarning davom ettirilishini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda shoir asarlaridagi g'oyaviy yo‘nalish, ishq falsafasi, insonparvarlik qarashlari hamda axloqiy-ma'rifiy mazmun Navoiy ijodi bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, Nishotiyning badiiy mahorati, g'azal janriga munosabati va poetik ifoda vositalaridan foydalanish usullari Navoiy maktabi an'analari doirasida yoritiladi. Tahlillar natijasida Nishotiy ijodi mumtoz adabiyotdagi uzviylik va vorislik tamoyillarini yorqin aks ettirishi ilmiy asosda dalillanadi.

Kirish. O'zbek mumtoz adabiyoti ko'p asrlik taraqqiyot jarayonida yuksak badiiy-estetik darajaga ko'tarilgan bo'lib, bu jarayonda Alisher Navoiy ijodi hal qiluvchi o'rin tutadi. Navoiy nafaqat buyuk shoir va mutafakkir, balki o'zbek adabiy tilining asoschisi, mumtoz adabiyotda mustahkam an'analar yaratgan ulug' siymo sifatida e'tirof etiladi. U tomonidan shakllantirilgan g'oyaviy-badiiy qarashlar, poetik uslub va janr xususiyatlari keyingi davr shoirlari ijodiga chuqur ta'sir ko'rsatgan.

Navoiy an'analari, avvalo, insonparvarlik, komil inson g'oyasi, ishq falsafasi, axloqiy-ma'rifiy qarashlar hamda yuksak badiiy mahoratda namoyon bo'ladi. Bu an'analar mumtoz adabiyotda uzviylik va vorislik tamoyillari asosida rivojlanib, turli davr va ijodkorlar tomonidan o'ziga xos tarzda davom ettirilgan. Ana shunday ijodkorlardan biri Nishotiy bo'lib, uning she'riy merosi Navoiy maktabining bevosita ta'siri ostida shakllangan.

Nishotiy ijodida g'azal janri yetakchi o'rin tutadi. Shoir asarlarida ishq, sadoqat, vafodorlik, sabr-qanoat, ma'naviy poklik kabi mavzular keng yoritilib, ular Navoiy ijodiga xos falsafiy mazmun bilan uyg'unlashadi. Nishotiy Navoiy an'analarini oddiy takrorlash bilan cheklanmay, ularni o'zining badiiy tafakkuri va hayotiy qarashlari asosida boyitgan holda ifodalaydi. Bu esa uning ijodini adabiy vorislikning yorqin namunasi sifatida baholash imkonini beradi.

Bugungi kunda Nishotiy ijodini Navoiy an'analari kontekstida o'rganish adabiyotshunoslik fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki bunday tadqiqotlar mumtoz adabiyotdagi uzluksiz rivojlanish jarayonini, shuningdek, buyuk adabiy maktablarning keyingi avlod ijodkorlari tafakkuriga ta'sirini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur ish Nishotiy ijodida Navoiy an'analarining g'oyaviy va badiiy jihatlarini tahlil etishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Alisher Navoiy ijodi va uning mumtoz o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni adabiyotshunoslik fanida keng va chuqur o'rganilgan. Navoiy tomonidan shakllantirilgan adabiy-badiiy an'analar masalasi XX asr boshlaridan boshlab ilmiy tadqiqotlar markazida bo'lib kelmoqda. Bu borada Fitrat, Abdulla Qodiriy, Oybek, Hamid Sulaymon, Aziz Qayumov, Naim Karimov, Yo'ldosh Solijonov kabi olimlarning ilmiy izlanishlari muhim manba hisoblanadi. Mazkur tadqiqotlarda Navoiy ijodining g'oyaviy yo'nalishi, badiiy mahorati, til va uslub masalalari hamda uning keyingi avlod shoirlari ijodiga ko'rsatgan ta'siri atroflicha yoritilgan.

Navoiy an'analari masalasini o'rganishda "Navoiy maktabi" tushunchasi alohida ilmiy kategoriya sifatida qaraladi. Adabiyotshunos olimlar bu tushunchani shoirning nafaqat shakliy-uslubiy ta'siri, balki falsafiy qarashlari, insonparvarlik g'oyalari va axloqiy-me'yoriy tamoyillarining davomiyligi bilan bog'laydilar. Jumladan, Aziz Qayumov o'z tadqiqotlarida Navoiy an'analarining keyingi mumtoz shoirlar ijodida badiiy tafakkur darajasida davom etganini ta'kidlaydi.

Nishotiy ijodiga oid tadqiqotlar esa nisbatan kamroq bo'lib, u ko'proq umumiy mumtoz adabiyot kontekstida tilga olinadi. Ayrim ilmiy manbalarda Nishotiy Navoiy maktabining izdoshi sifatida baholanadi, biroq uning ijodida Navoiy an'analari tizimli va kompleks tarzda tahlil qilinmagan. Bu holat mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Nishotiy asarlaridagi g'azal janri, ishq mavzusi, badiiy obrazlar va poetik vositalar masalasi ko'pincha umumiy tavsif bilan cheklanib qolgan.

Shuningdek, mumtoz adabiyotda vorislik va uzviylik masalalari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur ish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Naim Karimov va Yo'ldosh Solijonov tadqiqotlarida adabiy an'analarning tarixiy taraqqiyot jarayonida yangilanib borishi, har bir ijodkor tomonidan o'ziga xos tarzda talqin qilinishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ushbu qarashlar Nishotiy ijodini Navoiy an'analari asosida tahlil etishda muhim metodologik yo'nalishni belgilaydi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar Navoiy an'analarining mumtoz adabiyotdagi yetakchi o'rnini ko'rsatsa-da, Nishotiy ijodida ushbu an'analarning badiiy ifodasi va g'oyaviy mazmuni yetarli darajada chuqur o'rganilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot Nishotiy ijodini Navoiy an'analari doirasida tahlil etish orqali adabiyotshunoslikdagi mavjud bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Muhokama. Nishotiy ijodini Navoiy an'analari nuqtayi nazaridan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, shoir buyuk mutafakkir yaratgan badiiy-estetik tamoyillarni chuqur anglagan holda o'z asarlarida ijodiy davom ettirgan. Bu jarayonda Nishotiy nafaqat shakliy jihatdan, balki g'oyaviy va falsafiy mazmun nuqtayi nazaridan ham Navoiy maktabiga sodiq qolganini ko'rish mumkin.

Avvalo, ishq mavzusining talqini masalasiga e'tibor qaratish lozim. Navoiy ijodi va falsafasida ishq insonni ruhiy poklikka, komillikka yetaklovchi ilohiy va ma'naviy kuch sifatida namoyon bo'lsa, Nishotiy asarlarida ham ishq shu mazmunda talqin etiladi. Biroq Nishotiy ishq obrazini ko'proq insonning ichki kechinmalari, shaxsiy iztiroblari va ruhiy izlanishlari bilan uyg'un holda tasvirlaydi. Bu esa uning Navoiy an'anasini individual badiiy tajriba asosida boyitganini ko'rsatadi.

Axloqiy-ma'rifiy qarashlar masalasida ham ikki ijodkor o'rtasida uzviylik mavjud. Navoiy asarlarida adolat, sabr, qanoat, vafodorlik kabi fazilatlar jamiyat barqarorligining asosiy omillari

sifatida talqin qilinadi. Nishotiy ijodida esa ushbu tushunchalar inson shaxsiy kamoloti bilan bog'lab beriladi. Shoir axloqiy qadriyatlarni badiiy obrazlar orqali ifodalav, o'quvchini ichki mushohada va o'zini anglashga chorlaydi.

Badiiy uslub va poetik ifoda vositalari jihatidan Nishotiy Navoiy g'azalchiligiga xos bo'lgan an'analarni izchil davom ettiradi. Xususan, ravon va musiqiy til, mazmunan boy tashbehlar, isti'ora va ramzlar shoir asarlarining asosiy badiiy xususiyatlaridan biridir. Shu bilan birga, Nishotiy obrazlar tizimida soddaroq va hayotga yaqin tasvirlarga murojaat qilishi bilan ajralib turadi. Bu holat uning ijodida Navoiy an'analari zamon va muhit talablariga mos ravishda yangilanganini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, Nishotiy Navoiy maktabining oddiy davomchisi emas, balki ushbu maktabni o'ziga xos tarzda rivojlantirgan ijodkordir. U Navoiy tomonidan yaratilgan g'oyaviy-badiiy mezonlarni saqlagan holda, ularni yangi poetik talqin va mazmun bilan boyitishga erishgan. Shu jihatdan Nishotiy ijodi mumtoz o'zbek adabiyotida vorislik va uzviylik jarayonining muhim bo'g'ini sifatida baholanishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot jarayonida Nishotiy ijodi Alisher Navoiy tomonidan asos solingan mumtoz adabiy an'analar kontekstida tahlil qilindi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, Nishotiy Navoiy maktabining g'oyaviy-badiiy tamoyillarini chuqur o'zlashtirgan holda, ularni o'z ijodiy qarashlari asosida izchil davom ettirgan. Shoir asarlarida ishq falsafasi, insonparvarlik g'oyalari, axloqiy-ma'rifiy qarashlar hamda komil inson konsepsiyasi yetakchi o'rin tutadi. Nishotiy ijodida Navoiy an'analari shakliy taqlid bilan cheklanib qolmay, balki badiiy tafakkur darajasida qayta ishlangan holda namoyon bo'ladi. Bu holat shoirning mustaqil ijodiy shaxs sifatida shakllanganini ko'rsatadi. Ayniqsa, g'azal janrida Navoiyga xos poetik vositalarning saqlanib qolishi bilan birga, obrazlar tizimi va mazmun talqinida muayyan yangilanishlar kuzatiladi. Xulosa qilib aytganda, Nishotiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotidagi uzviylik va vorislik jarayonining muhim bo'g'ini bo'lib, Navoiy an'analari keyingi avlod ijodkorlari tafakkurida qanday davom etganini anglashga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari mumtoz adabiyot bo'yicha keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Navoiy A. G'azallar. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1989.
2. Karimov N. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. - Toshkent: Universitet, 2002.
3. Navoiy A. Xamsa. - Toshkent: Fan, 1983.
4. Solijonov Yo. Mumtoz adabiyot va vorislik masalalari. - Toshkent: Fan, 2010.
5. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. - Toshkent: O'zbekiston, 1993.